

Два Гоголі: Микола Васильович і Микола Васильович (Дитинство Миколи Гоголя)

Любко Дереш

Аби краще відчувати, в якому місці й часі народився Микола Гоголь, потрібно уявити собі ту Україну, якої вже немає.

Це — Полтавщина. Широкі поля, порослі соковитою, яскравою травою. Лісочки і озерця. А між ними розкидані села та хутірки. Охайні мазані хатки мальовані набіло та нажовто, загороджені плетеними з лози тинами, обсаджені вишнями й черешнями, соняхами і тополями. Краса та й годі — тільки сідай на ґанок та співай пісень.

Але не все так мило й добре було по селах, як видавалося. Через указ російського царя кожне село належало якомусь паничеві. Означало це те, що селяни повинні були цього панича годувати — городиною, сметаною та молоком, яйцями та ковбасою, калачами і коржиками. Та й не одного панича слід було годувати — разом з ним у панському маєткові мешкали паничева сім'я та прислуга, родичі та гості... Особливо багато слід було годувати гостей!

Життя по селах було влаштоване тоді так, що поки селяни працювали на городах, паничі били байдики і знемагали від нудьги. Місяцями нічого не відбувалося в глухому селі, й паничі вигадували собі всілякі забави, хто на яку ладний. Найвеселішою розвагою було їздити до сусідів у гості або ж гостити когось у себе. Часом ці гостини розтягувалися на довгі тижні нескінченного обжирання й лінування. Паничі не спішили відпускати гостей, бо для них це була нагода дізнатися хоч якихось новин про світ. Тому над усі розваги (не враховуючи обжирання) серед паничів цінувалася добра балачка.

Однак і балачки ті зазвичай не були чимось вельми розумним. Зустрічаючись, паничі розмовляли здебільшого про те, хто що їсть або що б хотів з'їсти. Полюбляли "укупочці" посердитися на наймитів — мовляв, геть уже розпустилися ці дівки та хлопці, нічого робити не хочуть... Звичайно, так велося далеко не в усіх тогочасних панів і паничів. Серед них були й справді розумні та високоосвічені люди. Однак назагал, як то кажуть, картина була не вельми втішною.

Батько Миколи Гоголя, Василь Гоголь-Яновський, теж був паном, проте освіченим. Йому належало село Василівка Миргородського повіту, що на Полтавщині. Від інших панів його відрізняв насамперед розум і талант оповідача, а також веселий, жартівливий характер. Він часто навідувався до багача-родича Трошинського, що жив неподалік Василівки. Аби розважити того, Василь Афанасійович вигадував сценки та спектаклі з життя селян.

Але не варто забувати про час, у якому відбувається дія нашої оповіді. Хоч Василь Афанасійович і вирізнявся з-поміж докколишнього панства, часом і він не цурався

міщанських забав, якими потішали себе сусіди.

Серед отих утіх була й ось яка. У велику діжку з водою Василь Афанасійович кидав жменю золотих монет. Хто з прислуги, не скидаючи одягу, зуміє дістати всі (а це, до слова, траплялося вельми рідко), той зможе їх собі забрати.

Інша "розвага" була ще химернішою. Якомусь п'яниці Варфоломію, що жив при панові, до столу припечатували сургучем бороду, а тоді, регочучи, спостерігали, як той по волосині відриватиме її.

У такій ось атмосфері й народився Микола. Сталося це 1809 року, десь у березні. Точної дати ніхто не записав, а день народження Микола Васильович відзначав 19 березня. Перед ним у його мами було ще двоє дітей, але вони з'являлися на світ мертвими. Народжувати третю дитину Марія Іванівна поїхала у сусіднє село Великі Сорочинці, і там пологи, на щастя, пройшли успішно.

Не будемо вигадувати, ніби Миколка ріс радісним і життєлюбним хлопчиком. Сказати по правді, був він дивною й підозрілою дитиною. Був хирлявий, хворобливий і напрочуд вразливий. Якби Микола жив у наш час, чимало хто поставилися б до нього з пересторогою, страхом, а то й із відвертою неприязню. Адже так уже повелося, що все, чого ми не розуміємо, найперше викликає страх...

Одного разу малого Миколу залишили самого в кімнаті. Лише стук маятника у годиннику порушував глибоку сільську тишу. Тоді Микола вперше відчув, що таке Час і Вічність. Багато років по тому Микола Васильович розповідав своїй близькій подрузі Олександрі Смирновій: "Стук годинника був стуком часу, котрий щезає у вічності". Глибоке переживання для дитини — відчуття, як плине час...

Микола слухав стук годинника, аж раптом до цих звуків додалися звуки тихих кроків. Це чорна кішка кралася по дощаній підлозі. Хлопчик злякався кішки — йому здалося, що вона крадеться, аби напасти на нього. Спершу він вирішив заховатись, але потім сам кинувся на кішку...

Згодом, коли Миколка стане Миколою Васильовичем і писатиме дивовижні книжки, він не раз пригадає в них той страх, який так несподівано пробудила в ньому чорна кішка. Наприклад, у "Травневій ночі" кішка перетвориться на мачуху, що крадеться до своєї пасербиці.

Дитячі страхи Гоголя були посилені ще й такою його особливістю. У дитинстві Микола часто чув таємничий голос, який звучав десь за його спиною і звертався до нього на ім'я. Гоголь описував, що часто чув цей голос серед літнього дня, коли стояла непробивна, громови тиша, — але одразу ж додавав, що розчув би своє ім'я, мовлене тим голосом, навіть серед найлютішої бурі. Микола боявся цього голосу і твердив, що той наганяє на нього печаль і... "сердечну пустку". Доволі незвично для дитини говорити про "сердечну пустку", чи не так? Чи не в цьому коріння глибокої релігійності письменника і схильності до містицизму, що супроводжувала його все життя?

Хай там як, а ріс хлопчик слабким і зневіреним. Він часто нездужав, але лікарі ніяк не могли дати цьому ради. Вони лікували хлопчика від золотухи, хоча, найімовірніше, проблема була не в тілі, а в особливій загостреності почуттів, надзвичайній духовній

чутливості. Все це проявилось напрочуд рано, тож, згадуючи своє дитинство, Микола Гоголь найперше й говорив про страхи і тривоги, про свої слабкості й невдоволення.

Батько намагався відволікти сина від нав'язливих думок. Він особисто зайнявся вихованням Миколи та його молодшого брата Івана. Навчив дітей грамоті, письму, заохочував писати невеликі художні замальовки на сільські теми. Можливо, якраз письмо і відволікало Гоголя від його болісного внутрішнього життя.

Через слова він міг мандрувати у більш спокійні, здорові, веселі ситуації.

Батько також залучав дітей до своїх спектаклів, які й далі ставив у помісті родича-багатія Трощинського, і це трохи розвіювало незрозумілий для багатьох смуток, який постійно діяв Миколу.

Зі слів самого письменника, він ріс пещеною дитиною, і йому здавалося, що все на світі створене лише для нього: прислуга, хатні речі, дерева, поля, — все це існувало, щоб звеселяти його, однак натомість навіювало нудьгу.

Так тривало доти, доки матінка Миколи не розповіла йому про Страшний Суд. Це трапилося однієї неділі після служби Божої. Марія Іванівна яскраво описала синові, що людина, котра слідує заповідям Божим, потрапить у рай, а той, хто чинить усупереч ним, — горітиме в пеклі. Миколу зачарувала ця розповідь, і враз усі речі набули для нього якогось особливого, глибинного сенсу...

Але наскільки Миколу причарувала розповідь про рай, настільки ж його налякала історія про пекло...

Тепер у нього з'явився великий страх перед Карою Небесною. Це було ще страшніше, ніж кішка, що крадеться, ніж голос, що звучить за спиною, — адже Бог бачить все, і від нього не заховаєшся... Багато-багато років по тому Гоголь не раз відвідає святі місця — Афон, Оптинську пустинь, Єрусалим. А під кінець життя навіть подумуватиме про те, щоб прийняти чернечий сан...

У десятилітньому віці Миколу віддали до гімназії у Полтаві. Про те, яким було гімназійне виховання тих часів, ми дізнаємося з опису дитячих років Павлуші Чічікова, ключового персонажа названого автором поемою роману "Мертві душі". Вчителі там схилили дітей до підлабузництва й наклепів, виховували боягузливість і покірливість. Учили, що "товариш зрадить, а копійчина — ні".

Сам Гоголь учився в гімназії без охоти, особливих успіхів не виявляв, хоча всім родичам у листах писав, що викладачі ним цілком задоволені. Полюбляв насміхатися з педагогів, коли завважував їхню недалекість, але через те, що був слабкий та хворобливий, не завжди наважувався робити це відкрито. Микола міг і хотів товаришувати, бути комусь другом, але для того йому потрібно було по-особливому зійтися з людиною. А в компанії, у якій він опинився, таких не було. Більшість хлопчаків у гімназії були дітьми панів, які, до того ж, страшенно цим хизувалися. А Гоголь не міг похвастатися ані великою заможністю батька, ані здоров'ям, ані особливою хоробрістю. Тому все, що залишалося йому робити — це триматися відлюдьком і деколи капостити.

Утім іноді на Гоголя "щось находило", і тоді він ставав неймовірно дотепним і

жартівливим — таким гострим на язик, що всі просто заслуховувалися.

Микола виростав дитиною, страшенно прив'язаною до мами. Але любов його була теж не без дивини. Приміром, у листах із гімназії він писав Марії Іванівні ласкаві, аж надто вишукані послання: "Цілую ваші безцінні ручки, кланяюся до вас із глибоким синівським високоповажанням. Ваш слухняний син..." А сам тим часом відтягував моменти зустрічі настільки, наскільки це було можливо.

Після того як від хворо

би помер його брат Іван, Микола не зміг більше вчитися у Полтаві, — все навколо нагадувало йому про трагічну подію. Він перевівся до ліцею в Ніжин, звідки й писав листи "безцінній матінці й високоповажному батечку з найглибшою повагою, ваш покірний син". Найчастіше у листах Микола просив вислати йому грошей та харчу

Розбалуваний матір'ю Микола ні в чому не відмовляв собі й жив на широку ногу. Особливо він полюбляв солодощі: коржики, кренделики, всілякі тістечка. Також часто просив грошей на книжку, яка враз ставала йому "страшенно-страшенно потрібною". Чи справді тратив Микола гроші на книжку, а чи на кренделики, не знаємо, однак батьки гроші пересилали.

У Гоголя з дитинства була особлива прив'язаність до предметів — звичайних підручних предметів, у яких він знаходив певну красу. Микола полюбляв різноманітні пенали, футляри, ручки, записники, прес-пап'є, олівці, пера для писання... Кого це нам нагадує? Чи не персонажа Плюшкіна з "Мертвих душ", який аж дрижав над усіляким дріб'язком?

Через те що Микола рідко коли міг відкрити комусь душу, робився він щодалі, то більш пишномовним у своїх промовах, у яких все більшало й більшало красивих і гречних зворотів і все менше залишалося щирості. Так було і в листах додому, до мами. За красивими словами малого Миколи часто стояло лише бажання випросити грошей і харчу.

Проте інколи щось у цій дитині мінялося, щось "находило" на нього, і додому він писав таке: "Мені після канікул зробилося так сумно, що кожен Божий день сльози ллються самі рікою, і не знаю, від чого це".

А загалом, що дорослішим ставав хлопець, то все частіше він писав у листах додому, що відчуває, як запал життя у ньому гасне, все стає для нього холодним і чужим, і ніщо не приносить радості. У школі його дражнили "мертвою думкою", "могилою" — бо ніколи він не ділився тим, про що думає насправді. Нікого не пускав до себе в душу.

З року в рік Микола, не по-дитячому чутливий і вразливий, все гостріше розумів, що з нього виростає не один, а два Миколи. Один — замкнутий у собі, меркантильний себелюбець. Інший — дотепний гострослов, однак великодушний, сповнений бажання відповідати людям добром на зло.

Котрий із цих Микол прожив на світі довше?

Котрого з цих Микол запам'ятали його сучасники? У книжках Гоголя це відчутно більше ніж виразно. Читайте — і дізнаєтеся про все!

Історія людини в історії людства

Микола Гоголь (1809-1852 рр.) — видатний український прозаїк, драматург.

Народився в селі Великі Сорочинці на Полтавщині.

Його батько був праправнуком полковника козацького війська часів Богдана Хмельницького.

Навчаючись у Ніжинській гімназії вищих наук, Микола Гоголь часто виступав на сцені гімназійного театру, виконував і обов'язки режисера-постановника. Найкраще Гоголю вдавалися жіночі ролі.

У 1828 році переїздить до Петербурга. Тут публікує свій перший твір — поему "Ганс Кюхельґартен".

Микола Гоголь уже на початку своєї творчості широко використовував українську літературну й фольклорну традиції.

Автор всесвітньо відомих творів "Вечори на хуторі біля Диканьки", "Мертві душі", "Ревізор".